

**OBSERVAȚII PRIVIND TRATAREA DIALECTELOR
LIMBII ROMÂNE, PROBLEMA DATĂRII LEXEMELOR
ȘI VALORIFICAREA SURSELOR
ÎN NOUL *DICȚIONAR ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE****

VICTOR CELAC

1. Eterna problemă a lexicografilor din toate timpurile și din toate țările, care și-au propus să facă lexicoane ale limbilor contemporane lor, a fost și este imposibilitatea de a înstitui o *sincronizare* între descrierea lexicului fixat între copertile dicționarului și evoluția limbilor respective. În acest sens, amintim butada care spune că un dicționar este depășit de evoluția limbii chiar înainte de a i se usca cerneala tipografică, dar adăugăm că această apreciere, deși aparent paradoxală, este totuși prea optimistă; momentul ideal de *sincronizare*, dacă există cu adevărat, corespunde, mai degrabă, nu etapei în care dicționarul se află în tipografie, ci unei etape mult anterioare – cea a elaborării concepției și a documentării, premergătoare redactării propriu-zise și altor operațiuni, adesea la fel de cronofage ca și redactarea¹.

Româna fiind o limbă în plină dezvoltare, una dintre primele probleme cu care s-au confruntat inițiatorii noului *Dicționar etimologic al limbii române* (DELR) a fost aceea de a stabili o serie de criterii realiste privind constituirea

**Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR). Volumul I. A–B. Marius Sala, Andrei Avram (redactori responsabili), Doru Mihăescu (responsabil de volum) et al., Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Academiei Române, București, 2011, XLIV + 474 p.

Adresăm sincere mulțumiri colegilor și profesorilor: Ana-Maria Barbu, Simona Georgescu, Liliana Hoinărescu, Iulia Mărgărit, Nicolae Saramandu, Maria Stanciu-Istrate (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București), Cristina Florescu, Gabriela Haja, Carmen-Grabiela Pamfil, Elena Tamba-Dănilă (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași), Vasile Frățilă (Universitatea de Vest din Timișoara), Eugenia Bojoga (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca), Petar Atanasov (Universitatea din Skopje), Marta Andronache, Eva Buchi (Laboratorul ATILF, Nancy) pentru încurajările adresate în timpul elaborării acestui text și observațiile competente pe marginea unor versiuni în pregătire.

¹ Această problemă a sincronizării nu apare în cazul lexicoanelor consacrate fie unor limbi numite „moarte” – latina din Antichitate sau din Evul Mediu, elina sau greaca bizantină – fie unor etape vechi din evoluția unor limbi existente: *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termini regionali*. (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987); *Dictionnaire de l'occitan médiéval* (site Internet: <http://www.dom.badw-muenchen.de>); *Dictionnaire étymologique de l'ancien français* (site Internet: <http://www.deaf-page.de>). În aceste cazuri nu există acea „cursă contra cronometru” cu evoluția limbii (pentru că nu mai există *evoluție a limbii*), ci doar problema stabilirii corpusului exhaustiv de surse și a valorificării lui complete și corecte.

inventarului de lexeme ce vor figura în dicționar. În acest sens, s-a convenit ca inventarul de cuvinte din DELR să înglobeze nomenclaturile următoarelor cinci dicționare: DA, CADE, SDLR, DLR și DEX, la care să se adauge, „în mod excepțional, [...] cuvinte cunoscute vorbitorilor, dar omise, din diverse motive, din sursele menționate” (DELR, *Norme Lexicografice*, p. XV). Această limitare trebuie apreciată mai ales ca un semn de înțelepciune a responsabililor DELR, pretenția de exhaustivitate fiind un ideal irealizabil.

2. Dicționarul propriu-zis este precedat de o prefață semnată de acad. Marius Sala (p. V–VI), de un foarte dens studiu introductiv intitulat *Structura DELR. Motivarea principalelor opțiuni lexicografice și etimologice*, semnat de Cristian Moroianu (p. VII–XIV), de *Norme lexicografice*, unde se explică detaliat structura articolelor (p. XV–XXXIV), de *Abrevieri* (p. XXXV–XXXVI) și de *Bibliografie* (p. XXXVII–XLIII), fiind urmat de un indice complet al tuturor lexemelor și variantelor din volum (p. 325–473).

Primul alineat al fiecărui articol din DELR conține următoarele elemente principale: cuvântul-titlu, categoria gramaticală, sensul (în română și în traducere franceză), cea mai veche atestare cunoscută, variantele lexicale. În cazul cuvintelor din fondul lexical moștenit (din latină sau din substrat) se precizează și formele din dialectele sud-dunărene (în măsura în care există).

În al doilea alineat, consacrat etimologiei, se indică, pe primul loc, etimologia acceptată de către autorii DELR, apoi, când este cazul, după două bare [/], alte soluții etimologice propuse de înaintași, dar considerate mai puțin sustenabile în DELR. Limba română, din perspectiva cercetărilor actuale, are cuvinte a căror origine rămâne necunoscută, deși unii lingviști din trecut sau din zilele noastre au avansat diverse ipoteze etimologice; în situații ca acestea, DELR menționează, pe primul loc, faptul că etimologia este necunoscută, apoi, după două bare, citează diverse soluții, pe care le califică *ipso facto* drept nesatisfăcătoare (s.v. *abagiubă*, *alac*¹, *aprig*, *arnici*, *bade*, *balmoș*, *băga* etc.). În spiritul aceleiași atitudini prudente, în alte situații în care etimologia nu se poate considera clarificată, DELR înclină spre una dintre soluțiile avansate, menționând-o pe primul loc, dar precedând-o de calificativul „et[imologie] nes[igură], probabil ...”, urmând ca după două bare să se menționeze celelalte soluții etimologice, considerate mai puțin plauzibile (s.v. *abur*, *aburca*, *aciua*, *adia*, *adică*, *adulmeca*, *alamă*, *arăta* etc.). Soluțiile etimologice propuse pentru prima dată în DELR sunt marcate cu un semn special [°] (s.v. *agat*, *alivancă*, *ameriza*, *barcă* etc.)

Al treilea alineat este consacrat familiei lexicale dezvoltate în jurul cuvântului-titlu, adesea menționându-se și pentru termenii din familie diverse ipoteze etimologice propuse de-a lungul timpului.

Principalele merite ale DELR sunt, după părerea noastră, atât inventarul de termeni extrem de bogat, cât și înregistrarea scrupuloasă a diverselor soluții etimologice propuse de predecesori, în cazurile controversate. Din acest punct de vedere, dicționarul reprezintă o excelentă sinteză, înregistrând așadar istoricul soluțiilor etimologice începând cu dicționare precum LM, CDED, apoi PEW,

CDDE, DA, DLR, CDER, DEX, continuând cu lucrări importante datorate lui Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Al. Rosetti ș.a., precum și cu diverse contribuții publicate în revistele de specialitate („Dacoromania”, „Grai și suflet”, „Bulletin linguistique”, „Limba română”, „Studii și cercetări lingvistice”, „Cercetări de lingvistică”) ori în volume separate precum cele din colecția „Etymologica” etc.

3. Fiind conștienți de complexitatea sarcinii de a realiza un dicționar etimologic în conformitate cu exigențele lingvisticii actuale, responsabilii DELR au elaborat o concepție prin care să se asigure, în același timp, o anumită concizie și un anumit schematism în prezentarea informațiilor. În acest context trebuie înțeleasă și afirmația, din finalul studiului introductiv, că forma actuală a DELR este „un compromis decent între ceea ce este de dorit și ceea ce s-a putut face” (p. XIV).

Dincolo de marea bucurie de a dispune de un nou și de departe cel mai bogat – pentru porțiunea publicată – dicționar etimologic al limbii române, consultarea lui ne-a suscitat și o serie de reflecții legate de formatul general al dicționarului, pe care le expunem în cele ce urmează. Suntem perfect conștienți de faptul că, în ipoteza că autorii și responsabilii DELR vor fi de acord cu aceste reflecții, ele nu vor putea fi asumate și integrate „din mers” în cadrul procesului de elaborare a volumelor următoare. Le expunem totuși, fiind convinși că aceste gânduri au legătură cu ceea ce este cercetarea etimologică în esența ei. Remarcile noastre stau sub semnul unei exigențe pe care o credem fundamentală în lingvistica actuală: *necesitatea de a prezenta o analiză explicită a faptelor și de a evalua, de asemenea, explicit, tradiția cercetărilor în domeniu*².

4. Pentru datarea lexemelor, în DELR se practică o singură formulă: se indică cea mai veche atestare cunoscută. Formula este convenabilă în majoritatea cazurilor, când este vorba de cuvinte care circulă și în prezent, chiar dacă ele pot să nu facă parte din lexicul fundamental: *adevăr*, atestat începând cu „circa 1500” (probabil *Psaltirea Hurmuzaki*); *aba* „un fel de postav”, atestat începând cu „1621” etc. Rămâne însă cazul lexemelor atestate numai în secolele trecute și ieșite din uz definitiv după aceea. Dacă și pentru acestea se indică doar cea mai veche atestare, orice cititor poate deduce că lexemul s-a menținut până în prezent. Pentru a preveni o asemenea interpretare eronată, soluția care se impune este indicarea, pentru cuvintele ieșite din uz, a unui *interval* delimitat de prima (cea mai veche) și de ultima (cea mai recentă) atestare cunoscută. De pildă, pentru *bețiș* „bețiv”, DELR (s.v. *beat*) indică datarea „1581”, așa cum și pentru adjectivul *ager* se indică aceeași datare. Spre deosebire de *ager*, atestat continuu până în prezent, *bețiș* apare exclusiv în câteva dintre tipăriturile lui Coresi, în *Codicele Sturdzan* și în *Anonymus Caransebensiensis*. În consecință, este necesar să se indice *intervalul*: „[din] 1560/1561 [CORESI,TETR.] – [până în] circa 1650 [ANON.CAR.]”³ (v. *Istoria*

² Această viziune ne-a fost indusă de modul în care se prezintă marile dicționare etimologice: FEW, LEI, DCECH și, în special, de experiența noastră nemijlocită la noul *Dicționar etimologic romanic* (DÉRom).

³ Siglele surselor sunt explicate în *Bibliografia DLR*, litera D [*D-deînmulțit*], Editura Academiei Române, București, 2006.

limbii române a lui Ovid Densusianu [1938: 493], unde au fost deja semnalate o parte dintre aceste atestări). Pentru *ascunsoare*, DELR (s.v. *ascunde*) indică datarea „1649”. Și în acest caz ar fi necesar să se precizeze un interval cuprins între data celei mai vechi atestări cunoscute și data ultimei atestări; în urma unor investigații efectuate cu această ocazie, am reperat următoarele limite cronologice pentru *ascunsoare*: „[din] 1566 [CORESI, L.] – [până în] 1688 [BIBLIA]”. Și mai nepotrivită este simpla indicare a unei datări în cazul hapax-urilor. În cadrul sistemului actual din DELR riscul este același: cititorii nepreveniți și nu numai, pot crede că lexemul se atestă *începând* cu data respectivă și până în prezent. Este evident că unele datări ar putea fi modificate de contribuții filologice viitoare. În acest sens, *Normele lexicografice*, p. XX, precizează că „indicarea primei atestări a unui cuvânt are caracter strict orientativ și provizoriu”, dar acest caracter relativ poate fi admis de la sine pentru orice fel de datare, deci și pentru ultima atestare ce poate fi stabilită, pentru un lexem oarecare, la un moment dat. Asumarea sarcinii de a elabora o descriere cât mai detaliată a faptelor de limbă și, implicit, asumarea riscului ca descrierea să fie amendată, îmbunătățită în viitor, reprezintă unul dintre stimulii care pot face știința să progreseze. Nivelul de informație științifică disponibilă la un moment se constituie, în mod inevitabil, ca un punct de plecare pentru cercetările ulterioare⁴.

În fine, unele cuvinte pot reclama indicarea unei atestări inițiale izolate, urmată de un interval semnificativ de absențe ale atestărilor și apoi de o perioadă de atestări continue până în prezent. Poate fi vorba, de pildă, de termeni științifici, semnați inițial numai la Cantemir sau la Milescu Spătaru, apoi atestați continuu abia începând din secolul al 19-lea, cum este cazul cu termenul *avocat* – atestat izolat în 1667/1669 [Milescu Spătaru], apoi abia din 1830 [I. Heliade-Rădulescu] și până în prezent. Credem că această „intrare în detalii” nu este o complicație inutilă. Calea de pătrundere, influențele culturale, epoca sunt complet diferite în 1667/1669 față de 1830 și aceste aspecte au legătură directă cu etimologia.

Pentru exprimarea acestor exigențe s-ar putea folosi formule concise uzuale precum:

1. „din [anul] XXXX”: interval deschis, înțelegându-se că lexemul este atestat și în prezent. [evident, uneori datările sunt aproximative (de exemplu, „mijl. sec. 17”)]
2. „în [anul] XXXX”: atestare izolată, hapax.

⁴ Propunerea noastră de a indica ultima atestare pentru cuvintele din limba veche poate suscita obiecția că orice termen din limba veche poate fi recuperat în literatura actuală, pentru efecte stilistice, umoristice, parodice etc. Relevarea unui termen ca *bețiș* sau *ascunsoare* în scrierile vreunui scriitor din literatura română actuală nu ar însemna automat existența lor neîntreruptă în limba română vie, ci, mai degrabă, ar fi un arc peste timp, o recuperare artificială, pe cale livrescă, a termenilor respectivi, așa cum se întâmplă cu parodiarea unor scriitori români din secolele trecute în *Levantul* de Mircea Cărtărescu sau cu recuperarea unor grecisme specifice perioadei fanariote în *Calpuzanii* de Silviu Angelescu. Ca procedeu lexicografic, propunem clasarea separată a acestui tip de atestări: *ascunsoare* : „[din] 1566 [CORESI, L.] – [până în] 1688 [BIBLIA]” [atestările din scriitorii postmoderni XX, XX reprezintă recuperări livrești ale arhaismului].

3. „[din anul] XXXX – [până în anul] XXXX”: interval închis, lexemul nu se mai atestă în prezent.

În cazul *avocat* se combină formulele 1. și 2.: „în 1667/1669 [Milescu Spătaru]; din 1830 [I. Heliade-Rădulescu]”. Pot apărea și alte tipuri de combinații, cu preponderență în cazul termenilor pătrunși pe cale cultă. În cazul cuvintelor moștenite sau a împrumuturilor pătrunse pe cale orală (de exemplu, *vreme*, *plug*, *oraș* etc.) o absență a atestărilor chiar și pe perioade semnificative nu poate indica o discontinuitate în privința uzului respectivilor termeni, ci doar un caracter lacunar al documentării disponibile⁵.

5. În privința surselor de unde provin atestările, în DELR s-a decis ca acestea să nu fie indicate (*Norme lexicografice*, p. XXI). În consecință, cititorul află că, de pildă, adjectivul *activ* este atestat prima dată în 1785, *retroactiv* – în 1832, iar *reactiv* – în 1857, fără să fie ajutat în vreun fel să identifice sursele corespunzătoare. Această decizie ni se pare discutabilă din cel puțin două motive: 1. În cazul atestărilor preluate din lucrări publicate, cititorii interesați de izvoare, practic, sunt nevoiți să refacă cercetările efectuate de redactorii DELR, adică să consulte dicționarele de referință, în primul rând DA și TDRG₃, apoi, dacă nu găsesc sursa, să consulte alte lucrări, ediții recente cu texte vechi etc. 2. În cazul atestărilor preluate din resurse nepublicate – ne referim la o „bază de date electronice” și la „arhiva manuscrisă a prof. N.A. Ursu” (menționate în *Norme lexicografice*, p. XXI) – cititorul se află în imposibilitatea de a preciza sursa⁶.

Înțelegem că, în sprijinul deciziei de a nu menționa sursele, poate fi invocat motivul economiei de spațiu tipografic, dar credem că acesta nu trebuie să prevaleze. Amintim, în acest context, considerațiile lui Sextil Pușcariu din *Raportul către comisiunea dicționarului*, tipărit la începutul primului volum din DA: *Dacă scriem ALECSANDRI, CREANGĂ, CORESI etc., oricare cititor inteligent va găsi răspunsul, pe când dacă prescurtăm A., CR., CO. el trebuie să caute întâi dezlegarea acestor prescurtări, care poate se găsește tocmai la începutul celui alt volum. Autorii dicționarelor fac prescurtările acestea din comoditate și după îndemnul editorilor, care vreau să cruțe hârtie și tipar. Noi nu avem nevoie să facem economii de acestea...* (p. XXXIX).

Atragem atenția asupra faptului că, de vreme ce un autor (redactor) DELR identifică o datare, *indicarea sursei respective în redactarea finală nu necesită un efort suplimentar – munca este deja făcută!* Altfel, în conformitate cu practica

⁵ V. o cercetare detaliată privind situația din lexicografia franceză la Andronache 2008.

⁶ În conformitate cu practica noastră la DÉRom, constatăm cu tristețe că niciuna dintre datările din DELR nu va fi luată în seamă în lingvistica europeană actuală. În mod concret, în unele articole DÉRom finalizate și publicate, au fost respinse, doar din acest motiv – lipsa referinței la sursă –, unele atestări care ar fi cele mai vechi. În cazul sp. *año* „an, 12 luni” s-a dat prima atestare „circa 1140” și s-a făcut o notă de subsol în care s-a respins o altă atestare mai veche: *Pour ce qui est de l'attestation de 1047 citée par Houaiss, elle est invérifiable faute de référence précise*. Cu părere de rău, aceasta va fi soarta atestărilor din DELR: DELR va fi citat în DÉRom mai ales în note de genul: *Pour ce qui est de l'attestation de XXXX citée par DELR, elle est invérifiable faute de référence précise*.

actuală, redactorul poate păstra în arhiva lui personală indicarea sursei, dar este păcat să o țină numai pentru el, cu atât mai mult cu cât există riscul ca, peste un anumit timp, redactorul însuși să fie în imposibilitatea de a regăsi sursa în propria arhivă (care se poate compromite într-un fel sau altul) și, într-un scenariu extrem ca acesta, *nimeni, nici măcar redactorul*, nu va mai putea preciza sursa!

6. În același studiu de la începutul primului volum din DA, Sextil Pușcariu s-a pronunțat tranșant în legătură cu oportunitatea reflectării în dicționar a analizei lingvistice efectuate în cursul redactării: *N-am ținut să fim prea scurți în redactarea părții etimologice, căci motivarea unei etimologii, care nu e evidentă, e necesară, precum e necesar a arăta și care sunt greutățile care fac îndoielnice alte etimologii. E adevărat că prin aceasta s-a mărit volumul dicționarului, dar reducerea întinderii lui trebuie să ne preocupe numai întru cât e împreună cu pierdere prea mare de timp. Prin aceea însă că redăm motivarea și dificultățile unei etimologii și cităm forme romanice sau analogii din alte limbi, nu se pierde vreme.* (p. XXXVIII). Cu alte cuvinte, fie că toate aceste detalii sunt incluse în redactarea finală, fie că rămân în arhiva lexicografului, *munca este deja făcută*. În spiritul acestei observații, adăugăm că o condiție inerentă analizei de care vorbește lingvistul amintit este prezentarea etimoanelor ca veritabile lexeme: dotate cu semnificante bine stabilite, cu precizarea categoriei gramaticale și a sensului, precum și cu precizarea statutului lor, adică a gradului de răspândire în „limba-sursă” din diferite puncte de vedere (diacronic, diastratic, diafazic). Dacă această condiție rămâne nesatisfăcută, atunci avem a face doar cu niște etichete, lipite în spațiul rezervat etimologiei mai mult pentru a satisface curiozitatea publicului asupra originii lexicului și nu cu o cercetare științifică veritabilă⁷. Este adevărat că maniera extrem de concisă de a indica etimoanele, dominantă în lexicografia românească din ultimele decenii, pare a-și găsi corespondente chiar și într-un dicționar ca DA: s.v. *apă*, *apleca* se indică etimoanele lat. *aqua*, *applicare*, acestea fiind etimologii „evidente”⁸. În cazurile cu etimologii mai puțin „evidente”, autorii DA nu au pregetat să indice statutul etimoanelor în latină, de pildă s.v. *albină*: „lat. *alvina*, cuvânt atestat la gramaticul Caper, cu sensul... «stup»”. Se poate înțelege de aici că lat. *alvina* apare numai la gramaticul Caper; în orice caz, că este vorba de un cuvânt rar, apărut târziu în latină. Urmează, în aceeași secțiune etimologică din DA s.v. *albină*, o serie de considerații privind transformările în plan semantic de la latină la română (care pot fi completate cu profit de ceea ce se adaugă în CDER s.v. *albină*). DELR reînnoadă tradiția de a indica, în cazul cuvintelor moștenite, extensiunea în plan romanic și acest lucru este absolut salutar, căci indicarea ariilor romanice în care s-a păstrat etimonul respectiv face parte integrantă din argumentarea unei soluții etimologice. Ne permitem să adăugăm însă că ar fi la fel de binevenită recuperarea celeilalte dimensiuni – circumscrierea sistematică a

⁷ Cf. Buchi *et alii* 2010; Celac 2011: 173.

⁸ Dar se menționează termenii romanici corespunzători, informație considerată probabil neesențială și omisă în dicționare ca DLR, DEX și multe altele.

statutului etimoanelor (fie că este vorba de etimoane latinești sau din alte limbi). Avem în vedere indicarea categoriei gramaticale a etimoanelor, a gradului lor de răspândire în limba-sursă, în conformitate cu lucrările de referință consacrate acelei limbi. Pentru un etimon ca lat. *aqua* este suficient să se precizeze faptul că este vorba de un termen general și vechi, atestat începând de la Plaut (n. ca 254 – d. 184 î.H.), iar pentru *alvina* – să se precizeze că apare doar sporadic în latina imperială: la Pliniu cel Bătrân (n. 23 – d. 79. d.H.; dar este vorba de o atestare îndoielnică) și la gramaticul Caper (sec. al 2-lea d.H.), citându-se, de fiecare dată, lucrări de referință precum Ernout/Meillet, TLL, OLD etc. În cazul etimoanelor latinești neatestare, reconstruite, evident că nu se pune problema documentării lor ca atare, în schimb devine cu atât mai stringentă problema argumentării reconstrucțiilor în cauză, pe baza eventualilor termeni romanici înrudiți sau pe baza unor eventuale formații analogice din anumite puncte de vedere etc.

Satisfacerea acestor exigențe ni se pare cu atât mai importantă în cazul unor cuvinte cu etimologie controversată, cum este, de pildă *amnar* s.n. (având corespondente în aromână și în meglenoromână), considerat moștenit fie (1.) din lat. *ignarium* (care trimite la ideea de „foc”) în DELR și, anterior, în LB, LM, CDDE, SDLR, fie (2.) din lat. *manuale* (sau *manuarius*, care trimit la ideea de „mână”) în CDDE, PEW, DA, CDER. La baza opțiunii din DELR pentru etimonul lat. *ignarium* se află, desigur, o anumită analiză detaliată, realizată pornind de la o serie de chestiuni precum următoarele: Care este statutul, răspândirea în latina din Antichitate a celor două etimoane? Care sunt termenii romanici susceptibili de a fi explicați prin cele două etimoane (dacă există)? Care este semantismul atestărilor vechi și particularitățile lor formale (*amnar* având varianta *amânar*)? Există particularități în plan semantic sau formal în cazul formelor sud-dunărene ce pot constitui argumente în favoarea unui etimon și în defavoarea celui alt (pentru aceasta fiind necesară consultarea lucrărilor specifice, consacrate fiecărui dialect)? Credem că redactarea finală prezentată de dicționarul etimologic nu are de ce să evite prezentarea analizei corespunzătoare. Amintim în acest context următoarea reflecție a lui Sextil Pușcariu (1974: 230): *Descriind... faptele și trăgând din ele concluzii de natură lingvistică nu ne-am împlinit încă toată misiunea ca oameni de știință. Rămâne încă o parte, poate cea mai importantă, căci ea leagă pe filolog și lingvist de restul scrutațiilor vecinului adevăr: este latura metodică. Cum trebuie tratat subiectul pentru ca studiile noastre să fie îndrumate pe calea cea bună? Iată întrebarea care trebuie să ne preocupe neconținut, pentru ca să împiedicăm pe urmașii noștri de a cădea în rătăcirile noastre, iată partea pe care experiența noastră câștigată după grele lupte o poate lăsa, ca cea mai frumoasă moștenire, celor chemați să ne continue opera.*

7. Referitor la tratarea dialectelor limbii române, DELR citează în paranteze formele corespunzătoare din dialectele sud-dunărene fără vreo documentare specifică, în conformitate cu tradiția cercetărilor etimologice românești (v. PEW, CDDE, CDER etc.). De pildă, primul alineat din articolul *aer* din DELR se prezintă în felul următor:

AER¹ [ar.; mr.; ir. *âner* „cer”] s.n. „văzduh – air” c. 1400.

(În conformitate cu *Normele lexicografice*, p. XVII, formele din aromână și meglenoromână, fiind identice cu cea din dacoromână, nu se repetă). Această modalitate sugerează preponderența dialectului dacoromân asupra celorlalte, justificată din anumite puncte de vedere. Credem însă că, din punctul de vedere al cercetărilor etimologice consacrate elementelor lexicale moștenite, cele patru dialecte pot fi tratate pe picior de egalitate, căci ele s-au despărțit dintr-un trunchi comun și deci poate fi „pus în paranteză” faptul că, în ultimele câteva sute de ani, dacoromâna a devenit o importantă limbă de cultură, cu peste douăzeci de milioane de vorbitori, în timp ce dialectele sud-dunărene, mai ales cel meglenoromân și cel istroromân, sunt pe cale de dispariție. Cu alte cuvinte și pentru a cita un caz concret, o formă ca istr. *berikâte* (v. detalii infra) este la fel de importantă ca și termenul dacoromân corespunzător, *beregată* (ori poate chiar mai importantă, de vreme ce ea a rezistat chiar în condițiile vitrege de bilingvism și deznaționalizare din ultimele secole).

7.1. În consecință, optăm pentru o modalitate de a trata dialectele limbii române pe picior de egalitate, utilizând și citând sursele, lucrările de referință consacrate fiecărui dialect, după un model precum următorul, în care doar am reorganizat informațiile citate în articolul respectiv din DELR:

drom. *aer* s.n. „văzduh” (datate ; surse ...).

arom. *aer* (surse ...).

mevl. *aer* (surse ...).

istr. *âner* „cer” (surse ...) ⁹.

Vom vedea în cele ce urmează că fiecare dintre cele patru forme dialectale pune probleme specifice, pe care o cercetare etimologică modernă trebuie să le clarifice. Credem că această clarificare nu este posibilă fără *discutarea și documentarea separată* a formelor dialectale în cauză. De altfel, acest deziderat, de a se indica sursele specifice pentru materialul lexical din dialectele românești sud-dunărene, a fost exprimat și anterior, de pildă, de Nicolae Saramandu (1983: 318).

Așa cum am menționat mai sus, una dintre dificultățile lucrărilor de sinteză din zilele noastre constă în faptul că există deja o tradiție a cercetărilor în domeniu și că, în prezent, se impune, uneori chiar stringent, evaluarea explicită a acestei tradiții. Pentru a ne asigura condițiile unei evaluări corecte, am spicuit formele dialectale corespunzătoare drom. *aer* din patru lucrări de referință anterioare și din DELR, alcătuind următorul tabel:

⁹ Anterior, Haralambie Mihăescu (1993) a adoptat o modalitate de prezentare întru câtva similară, în sensul că termenii din dacoromână nu sunt puși în evidență, în niciun fel, în comparație cu termenii din dialectele sud-dunărene.

	Arom.	Megl.	Istr.
PEW no 43	<i>aeru</i>	<i>aeru</i>	<i>âner</i> „cer”
DA s.v. <i>aer</i>	<i>aer</i>	<i>aer</i>	<i>âner</i> „cer”
CDER no 101	<i>aeru</i> (și <i>aeră</i> < ngr. ἀέρα)	<i>aeru</i>	–
Mihăescu 1993: 179	<i>aeră</i> [lasă să se înțeleagă că poate fi moștenit, dar menționează că termenul a fost explicat și ca împrumut din greacă]	<i>aer</i>	<i>aer</i>
DELR s.v. <i>aer</i> ¹	<i>aer</i>	<i>aer</i>	<i>âner</i> „cer”

Observăm cu ușurință următoarele diferențe (dincolo de prezența sau absența lui [u] final) care necesită a fi clarificate și care pot fi redată prin intermediul următoarelor chestiuni:

– De ce, pentru aromână, H. Mihăescu ignoră formele de tip *aer/aeru*, corespunzătoare morfologic cu termenul dacoromân (reținând doar forma *aeră*, de genul feminin)? A avut motive să se îndoiască de (1.) existența reală a acestei forme în dialect sau de (2.) apartenența ei la fondul elementelor moștenite?

– De ce, pentru istroromână, unele surse citează forma *âner/âner*, având un sens deosebit („cer”), în timp ce H. Mihăescu citează o formă identică cu cea din dacoromână, *aer*, lăsând să se înțeleagă că sensul ei este același ca și în dacoromână? Care este statutul real al formelor istroromâne menționate? De ce CDER ignoră ambele forme? De ce PEW, DA și DELR lasă deoparte forma *aer*? Există îndoieli privind (1.) existența ei reală sau (2.) apartenența ei la fondul elementelor moștenite?

Anticipând, atragem atenția asupra faptului că existența megl. *aer/aeru* trebuie pusă sub un mare semn de întrebare, în ciuda consensului celor cinci lucrări (v. infra).

Din perspectiva informației oferite de DELR (adică admitând corectitudinea datelor și a analizei subiacente), cititorul poate deduce că:

– Arom. *aeră*, absent din DELR, nu este moștenit (deja CDER a calificat expres această formă ca împrumut din greacă, iar H. Mihăescu a evocat această ipoteză, însă fără a tranșa);

– Istr. *aer* „văzduh”, absent din DELR, (1.) fie nu există, (2) fie există, dar nu este moștenit.

Remarcăm faptul că DELR nu-i ajută deloc pe cititori să aleagă între ipotezele (1.) și (2.). Simpla omisiune a unei forme citate de lucrările precedente este o manieră tacită de a soluționa cazul, care lasă loc la două sau chiar la mai multe interpretări. Singura modalitate de a clarifica aceste chestiuni este cea de a emite calificări explicite privind oricare dintre formele vehiculate de tradiție. În Anexele de la final vom propune unele modalități succinte de rezolvare a acestor chestiuni¹⁰.

¹⁰ O cercetare independentă privind termenii corespunzători din greacă, latină, apoi moștenirea în plan romanic, a desfășurat recent Simona Georgescu (2012), cu rezultate similare cu ale noastre, dar și cu multe alte detalii, care depășesc cadrul acestei recenzii. Îi mulțumim și pe această cale pentru punerea la dispoziție a lucrării.

DELR s.v. *aer*¹ s.n. „văzduh”, moștenit din „lat. *aer, aere*”, se referă la o sursă databilă „circa 1400”, neprecizată în nici un fel, drept cea mai veche atestare pentru lexemul respectiv. Dicționarele de referință au atestări mai recente: 1683 în DA și în MDA; 1581 în TDRG₂₋₃. În DERS și în Mihăilă, DLRV cuvântul nu apare. Presupunem că această datare se explică prin confuzia unui redactor, care a preluat-o din TDRG₃ s.v. *aer* s.n. „pânză cu care se acoperă vasele liturgice”, fiind vorba de un omonim, împrumutat din slavonă. DELR s.v. *aer*² „pânză...” menționează anul 1570 drept primă atestare, dar aici ar fi trebuit citată datarea „circa 1400”.

Majoritatea lucrărilor de referință au văzut în rom. *aer* un element moștenit: TDRG₁₋₃; PEW no 43; DA; REW no 240; CADE; CDER no 101; DLRM; Fischer 1969: 141; DEX. Au fost și unii cercetători, de mare autoritate științifică, ce au exprimat o opinie contrară. G. Pascu (1914: 3) susține că *aer* „nu este popular și deci provine din ngr.”. Al. Graur (1937: 87) afirmă că rom. „*aier* est douteux: ce peut être un emprunt latin, peut-être même grec”. I.A. Candrea (1932), afirmă că termenul *aer* este „un neologism intrat de prea puțină vreme în limbă” (p. 41), că „pentru popor, «aierul» e o noțiune abstractă, pentru el nu e nici vizibil, nici tangibil” (p. 41) și că poporul a recurs la alți termeni pentru diverse ipostaze cât de cât tangibile ale acestei realități: *răsuflare, a trage sufletul*, pentru aerul respirat; *boare, vânt*, pentru aerul în mișcare; *văzduh* (p. 42). Tot acolo se invocă și un ipotetic conflict omonimic cu *arie* „loc de treierat” (< lat. *area*), care ar fi dus la dispariția termenului latinesc pentru „aer” încă din perioada de formare a limbii române. Menționăm aici și absența unui articol *aer* din CDDE, fapt care trebuie interpretat drept opinie implicită că acest lexem nu este moștenit. Marius Sala (1999) menționează rezervele unor cercetători (fără a preciza care sunt aceia, dar este vorba, probabil, de Al. Graur și I.-A. Candrea) privind caracterul moștenit al lexemului de față, rezerve având la bază presupusa absență a lui *aer* din textele vechi – „unii îl consideră împrumut din latina savantă pe motiv că lipsește din textele vechi” (p. 22) – dar conchide că trebuie să fie vorba totuși de o moștenire, deoarece *aer* este „înregistrat în toate dialectele sud-dunărene” (p. 140). Același raționament fusese exprimat anterior în Coteanu/Sala 1987: 103. TDRG₂₋₃ de asemenea menționează prezența lexemului în cele trei dialecte sud-dunărene, ca un argument implicit în favoarea moștenirii acestuia.

Cea mai veche atestare cunoscută cercetătorilor până acum circa două decenii era cea din 1683 [APOSTOLUL, ap. CGR I, 260] din DA s.v. *aer*. TDRG₂₋₃ menționează o atestare mai veche cu un secol: 1581 [CORESI, EV. 357], care rămâne cea mai veche și în urma unor investigații efectuate de noi cu această ocazie. Este adevărat că, în întinsul text al *Evangheliei cu învățătură* a lui Coresi, *aer* apare o singură dată și aceasta pare a fi și singura atestare din secolul al 16-lea. În secolul următor am reperat doar următoarele surse care au lexemul *aer*: N. TEST. (1648): cinci atestări; ÎNDR. LEG. (1652): șapte atestări; MĂRGĂRITARE (1691): o atestare; *Viața Sfântului Vasile cel nou* (mijl. sec. 17), în C.POP.² IX: o atestare. În rest, aceste texte și multe altele din perioada veche prezintă diverse sinonime pentru a

exprima acest concept, în primul rând *văzduh* (cf. DLR s.v.). Dar chiar și aceste atestări sporadice cu lexemul *aer* în limba veche sunt suficiente pentru a-i certifica statutul de element moștenit: textele în cauză sunt traduceri care nu se revendică de la vreun model latin sau romanic, ca să poată fi vorba de împrumut¹¹.

Având în vedere faptul că DELR, făcând istoricul unor etimologii, adesea citează soluții depășite din surse precum LM (s.v. *afin*¹, *afla*, *agriș*, *aidoma*, *alică* etc.) sau CDED (s.v. *acioae*, *aciua*, *afin*¹, *afla*, *amăgi* etc.), înclinăm să credem că ar fi fost indicat să se menționeze și rezervele formulate de G. Pascu, Al. Graur și I.A. Candrea în acest caz, deși vechimea atestărilor cu *aer* nu le dă dreptate.

Am arătat mai sus că, în acest articol din DELR, sunt înregistrați și termeni din cele trei dialecte sud-dunărene: arom. megl. *aer*, istr. *âner* „cer”. După ce am văzut cum tratează PEW, DA, CDER și Mihăescu 1993 formele dialectale corespunzătoare drom. *aer*, acum vom încerca să precizăm statutul lor din perspectiva unor lucrări speciale, consacrate fiecărui dialect în parte.

Arom. *aer* nu există în Pascu,DEM și nici în DDA. În schimb, DDA înregistrează, pentru realitatea respectivă, termenii *aeră* s.f., *áir* s.m. și *hîvǎ* s.m. Din prezentarea din acest dicționar se poate înțelege că primii doi termeni ar avea o circulație limitată, ei fiind considerați împrumuturi din greacă, iar cel de-al treilea este termenul general și este împrumutat din turcă; indicii de etimoane latinești din acest dicționar nu conțin lat. *aer* (*aerem*).

Pascu, DEM vol. 2, p. 6 [secțiunea III.2.: *Elemente grecești moderne*] înregistrează *aeră*, iar la p. 142 [secțiunea IV.: *Elemente turcești*] menționează *hăvǎ*; în vol. 1, consacrat elementelor latinești și romanice nu există niciunul dintre ceilalți termeni menționați.

În DIARO s.v. [drom.] *aer* figurează patru termeni care corespund, mai mult sau mai puțin, conceptului respectiv (reproducem câte un citat și traducerea lui în dacoromână): 1. *vimtu* s.n. *Nu-ari dipu vimtu tu udă* „nu-i deloc aer în odaie”; 2. *aeră* s.f. sg.t. *anghilili cântă tu aeră* „îngerii cântă în aer”, acest termen fiind calificat ca rar și regional; 3. *hăvǎ* s.m. *Hăvǎlu easti bunu Aminciu* „aerul / clima este bun[ă] la Aminciu” [mai multe citate, expresii]; *aeru* s.n. *Azâ aerlu nu-i curatu iuva tu lumi* „astăzi aerul nu-i curat nicăieri în lume”¹².

Forma *aeru* din DIARO este, după opinia profesorului N. Saramandu și a cercetătoarei Manuelei Nevaci, un dacoromânism. *Aeră* este desigur un împrumut din neogreacă, cum se vede din accentuarea formei respective. În schimb, în *áir*, considerat în DDA drept împrumut din greacă, trebuie să vedem un termen moștenit. Fonetismul corespunde cu cel al altor termeni din fondul moștenit: a se compara arom. *căir* s.n., *trîr*, *trîrăre* vb.; *aprir*, *prir* s.m. (toate în DDA) cu drom. *caier*; *treiera*; *prîer*, *prêer*, *prîer* „aprilie” (ultimele trei forme în DLR s.v. *prîer*). Trebuie să admitem totodată că documentarea disponibilă pentru Tache Papahagi

¹¹ Observăm că această situație este similară cu cea a lui *timp*, care a fost puternic concurat, în limba veche și chiar în epoca modernă, de sinonimul *vreme* (cf. Buchi 2000).

¹² DIARO nu indică etimologiile cuvintelor.

în DDA a fost parțială, deoarece Manuela Nevaci ne asigură că, în graiul fărșerot, termenul uzual este *áir* (atestat, de exemplu, la subiectul Lefterie Trășu (61 de ani), loc. Kristalopiyyi, Grecia), și că acesta nu poate fi decât moștenit, sinonimul *hávă* nefiind cunoscut în această ramură a aromânei (Nevaci 2012).

Revenind la cele câteva lucrări de referință examinate mai sus, menționăm că doar PEW citează în sprijinul arom. *aeru* o sursă: este vorba de un dicționar aromân al lui Weigand în manuscris (sigla W). DA, CDER și Mihăescu 1993 citează arom. *aer* (sau *aeru*) fără a invoca vreo sursă. Credem că această formă a fost preluată din PEW, fără a fi controlată, ajungând astfel în celelalte lucrări, inclusiv în DELR.

Existența unui termen moștenit, corespunzător drom. *aer* în dialectul meglenoromân nu se confirmă din perspectiva noului *Dicționar meglenoromân* (DDM), coordonat de Nicolae Saramandu, căci acest dicționar nu prezintă nici un termen similar – fapt care trebuie văzut ca un indiciu temeinic pentru absența lexeului din ansamblul celor circa 30 de surse ale dicționarului (v. Bibliografia DDM în FD 39 (2010), p. 53-54). În schimb, meglenoromâna dispune de *avá* s.f., împrumutat din macedoneană, unde este de origine turcă (DDM), acesta fiind termenul principal (dacă nu singurul) pentru a denumi realitatea respectivă.

Am văzut totuși, mai sus, că o serie de lucrări de referință citează megl. *aer/aeru* (PEW; DA; CDER; Mihăescu 1993). Ca și în cazul precedent, numai în PEW găsim menționarea unei surse în sprijinul megl. *aeru*, fiind vorba de același dicționar *aromân* al lui Weigand în manuscris. Este neașteptat, dar totuși posibil ca un dicționar dedicat unui dialect (aromân, în cazul de față) să menționeze și forme din alt dialect (meglenoromân), cf. o situație similară în *CapidanDicționar passim*. Să nu uităm însă că gradul de certitudine privind realitatea unui fapt lingvistic este direct proporțional cu numărul atestărilor lui. În acest caz, fiind vorba de (1.) o *singura atestare* pe care se sprijină megl. *aer/aeru*; (2.) o atestare într-o *sursă inaccesibilă, deci imposibil de verificat*; (3.) o atestare pe care *nu o putem confirma* cu nicio altă sursă, circumspecția trebuie să fie cuvântul de ordine¹³. Putem bănuși că responsabilitatea pentru introducerea formei megl. *aer* în dicționarele limbii române aparține fie lui Weigand, fie lui Pușcariu; e posibil ca totul să se bazeze doar pe o confuzie cu paronimul *áir* s.n. „pricopseală, noroc”, împrumutat din macedoneană, unde a pătruns din turcă (DDM). Credem, în consecință, că lingviștii din epoca actuală sunt datori să caracterizeze un termen precum megl. *aer* în funcție de atestările directe disponibile, deci ca pe un termen în primul rând suspect. Preluarea lui, fără control, dintr-un dicționar în altul și dintr-o lucrare în alta (PEW → DA → CDER → Mihăescu 1993 → DELR) nu reflectă situația de pe „teren” și nu face decât să perpetueze o himeră.

Istr. *âner* ne-a atras atenția atât din cauza fonetismului deosebit (inserarea lui [ń]), cât și din cauza semantismului diferit, „cer”. Verificând sursele consacrate

¹³ Cf. dictonul *Testis unus, testis nullus*, care poate îndemna la neîncredere chiar și în domeniul lingvisticii istorice, nu doar în cel juridic.

acestui dialect, am constatat că majoritatea lucrărilor înregistrează o formă practic identică cu forma din dacoromână: MaiorescuIstria 105 [*aer*]; Byhan, JIRS 6, 183 [*áer*]; Pușcariu 1929: 100 [*Listele lui Bartoli; ațer*]; FrățilăIstroromân 84 [*áțer*]; NeiescuIstroromân s.v. *ațer*. În privința sensului, remarcăm că toate sursele citate mai sus indică sensul general „văzduh”, dar se menționează uneori și tendința de predominare a sensului specializat „vârtej, curent de aer” (cf. sursele citate ap. FrățilăIstroromân 84 s.v. *áțer*). Kovačec 1971: 229 precizează că acest termen tradițional tinde să fie înlocuit de sinonimele *árije* (< it.) și, mai ales, *zrác* (< cr.). În ceea ce privește forma *âner*, am descoperit-o (în afară de PEW no 43 și DA s.v. *aer*) la PopoviciIstria 87, unde ea este citată, ca formă secundară, s.v. *ațer*. În ceea ce privește sensul „cer”, el este atribuit acestei forme istroromâne (în afară de DELR) numai în PEW no 43 [germ. „Himmel”] și în DA s.v. *aer*. Probabil că PEW no 43 și DA au servit drept sursă pentru redactorul DELR care a decis menționarea istr. *âner* „cer”. Neluarea în calcul a celorlalte surse a dus la această dublă eroare: citarea formei rare *âner*, marcată de un fonetism secundar, în locul formei normale [*áțer*], precum și atribuirea unui sens special („cer”) și, după toate probabilitățile, rar, deoarece nu este confirmat de nicio altă lucrare. August Kovačec, a cărui părere am solicitat-o cu această ocazie, ne-a precizat că, în cursul amplelor anchete realizate în localitățile istroromâne, toate persoanele anchetate au negat forma *âner* și sensul „cer”.

7.2. DELR s.v. *bucă* s.f. „obraz; fesă” (< lat. *bucca*) menționează arom. și megl. *bucă*, fără detalii. Lexemul meglenoromân, deși identic formal cu celelalte două forme românești cărora le-a fost alăturat, prezintă o mare diferență în planul conținutului semantic; în conformitate cu PEW 226; CDDE 228; Candrea, GrS 3, 192; CapidanDicționar s.v.; Mihăescu 1993: 207; DDM, el înseamnă „jgheab de scânduri prin care curge apa pentru a pune în mișcare roata morii; scoc, uluc”. În privința originii, părerile sunt împărțite; în majoritatea lucrărilor citate mai sus – PEW 226; CDDE 228; CapidanDicționar; Mihăescu 1993: 207 – el este prezentat ca un continuator al lat. *bucca*, analiză care a fost preluată și de autorii DELR. În schimb, Candrea, GrS 3, 192 și, recent, DDM propun o etimologie complet diferită: bulg. *buka* „uluc, jgheab de apă la moară” (confirmat în: Gerov 1, 82; BER 1, 87)¹⁴, care ni se pare a fi adevărata etimologie, având în vedere corespondența deplină în privința formei și a sensului. În ceea ce privește cealaltă ipoteză etimologică, a moștenirii din lat. *bucca*, se remarcă nepotrivirea în planul sensului. Este adevărat că unele cuvinte importante, denumind părți ale corpului, pot căpăta noi sensuri analogice, metaforice, ajungând să denumească și diverse instrumente sau părți ale lor (*cap, coadă, ureche*) sau forme specifice ale unor cursuri de apă (*cot, gură*) etc., dar apariția acestor noi sensuri analogice nu este însoțită niciodată

¹⁴ La rândul său, bulg. *buka* este un derivat de la *buk* s.m. „fag” (BER 1, 87). Acest radical este prezent în diverse limbi slave, între care și în ucraineană, de unde a pătruns, prin intermediul unui derivat, și în toponimia românească (*Bucovina*).

de eliminarea sensului fundamental, cum ar trebui să presupunem că s-au petrecut lucrurile în cazul megl. *bucă* „uluc la moară”, dacă am accepta etimonul lat. *bucca*.

7.3. DELR înregistrează omonimele *aiępta*¹ „a ademeni” (< lat. *allectare*) și *aiępta*² „a arunca etc.” (< lat. *eiectare*). Pentru cel de-al doilea se menționează corespondentul istr. *aleptă*. Sursele specifice, prin sensul pe care îl atribuie acestui lexem, recomandă fără echivoc asocierea istr. *aleptă* cu primul omonim. Cea mai detaliată descriere (și cea mai convingătoare, în sensul că existența lexeului nu poate fi pusă la îndoială) o găsim la Kovačec 1971: 209–210: „*Aleptă* înseamnă «a chema animalele de casă (mai cu seamă găinile și oile; informatorii admit, de asemenea, acest cuvânt pentru vite; despre viței se spune, despre cai, nu), arătându-le sau aruncându-le hrană sau întrebându-le anumite exclamații...»”. Autorul citat confirmă etimologia lat. *allectare*, susținută recent și în *FrățilăIstroromân* 85; NeiescuIstroromân s.v. *aleptă* confirmă o dată în plus existența lexeului și sensul său (și propune un alt etimon latinesc: *electare*, pe care nu îl putem accepta, deoarece nu corespunde evoluției fonetice regulate: lat. /l/ intervocalic trebuia să devină rom. /r/, cf. *burete* < lat. **boletem* (*boletus*), *cărindar* < lat. *calendaris*).

7.4. DELR s.v. *aur* (< lat. *aurum*) nu înregistrează niciun termen din dialectele sud-dunărene, deși poate fi luat în discuție istr. *aur*, documentat în: *MaiorescuIstria* 108 [*aur*]; *Byhan, JIRS* 6, 190 [*áur*]; *PopoviciIstria* 89 [*áur*]; *FrățilăIstroromân* 97 [*áur*]; *NeiescuIstroromân* s.v. *aur*. Ultimii patru autori indică „lat. *aurum*” drept etimon pentru acest lexem istroromân. DELR s.v. *argint* (< lat. *argentum*) înregistrează doar megl. *răzint*, neluând în calcul istr. *arzint*, documentat în: *MaiorescuIstria* 107 [*argint*]; *Byhan, JIRS* 6, 188 [*arzint*]; *PopoviciIstria* 89 [*arzint*]; *FrățilăIstroromân* 92 [*arzint*]; *NeiescuIstroromân* s.v. *argint* [var. *arzint*]. Ultimii patru autori indică „lat. *argentum*” drept etimon pentru acest lexem istroromân. Pușcariu 1926: 232, vorbind de procesul de înlocuire a termenilor vechi, tradiționali, prin împrumuturi recente din croată, citează o serie de „exemple de coexistență a sinonimelor de dată veche [= moștenite] și nouă [= croatisme]”, între care „*arzint* «argint» – *srébro*... *aur* «aur» – *zlâte*”. În aceeași ordine de idei, Kovačec 1971: 200 afirmă că singura denumire pentru metale menținută în prezent în acest dialect este cea pentru fier (istr. *fler*), dar la p. 226 menționează și termenii moșteniți *aur* și *argint*, după *MaiorescuIstria*, arătând că, în *istroromâna actuală*¹⁵ (adică în materialul lingvistic adunat în cadrul propriilor sale anchete pe teren), ei au fost complet înlocuiți de croatismele *zlato*, respectiv *srébro*.

Credem că această situație recomandă includerea celor doi termeni istroromâni în DELR, cu atât mai mult cu cât istr. *arzint* figurează în: *EWRS* 116; *CDDE* 82; *CDER* 393, iar istr. *aur*, în: *EWRS* 170; *CDER* 534; *Mihăescu* 1993: 189. Un cititor care va confrunța informațiile din DELR cu articolele corespunzătoare din celelalte lucrări citate va fi pus în situația de a face unele

¹⁵ Acesta este obiectul cercetării respective, cum reiese și din titlul ei: *Descrierea istroromânei actuale*.

deducții pentru a explica lipsa istr. *arzint* și *aur* din DELR („Autorii celorlalte lucrări s-au înșelat menționând aceste forme istroromâne?” etc.)

Profităm de această ocazie pentru a semnala o situație întru câtva inversă, legată de lexemul *argint*, mai exact, de presupusele sale corespondente în dialectul aromân, „*arzint*, *răzint*”, menționate în CDER no 393¹⁶. Cititorii care vor compara informațiile din DELR cu cele din CDER no 393 riscă să se confrunte cu următoarea dilemă, văzând că, după CDER, aromâna are un termen moștenit din lat. *argentum*, iar după DELR – nu are. Pentru reconcilierea acestei reale contradicții cititorii ar putea imagina mai multe „scenarii”:

1. Ciorănescu s-a înșelat: lexemul arom. „mr. *arzint*, *răzint*” nu există în realitate, motiv pentru care nu a fost menționat în DELR.

2. Ciorănescu a avut dreptate: existența lexemului arom. „mr. *arzint*, *răzint*” ca element moștenit se poate confirma, iar absența lui din DELR este o scăpare a redactorilor.

3. Ciorănescu nu a dat dovadă de discernământul necesar, în sensul că arom. „*arzint*, *răzint*” există, dar nu este vorba de un element moștenit, motiv pentru care el nu poate fi citat împreună cu termenul dacoromân *argint*, și de aceea a fost omis de autorii DELR.

Verificând în DDA, am constatat, pe de o parte, absența formelor aromânești „*arzint*, *răzint*” (care nu apar nici în EWRS 116; CDDE 82; Mihăescu 1993: 189), iar pe de altă parte, că aromâna dispune de termenul *asîme* s.f. „argint” (< ngr.), ceea ce înseamnă că scenariul nr. 1 este cel adevărat. Presupunem că menționarea arom. „*arzint*, *răzint*” în CDER no 393 se datorează confuziei privind eticheta cu numele idiomului: *arzint* și *răzint* nu sunt termeni aromâni, ci meglenoromâni (Candrea, GrS 3, 185 [*arzint*]; 6, 191 [*răzint*]; Capidan Dicționar s.v. *răzint*; cf. și DDM [„*arzint* vezi *răzint*”). Probabil că autorii DELR au efectuat aceleași etape de documentare, ajungând la concluzia că lat. *argentum* nu s-a păstrat în aromână. În situația actuală, când rezultatele acestor investigații nu sunt puse la îndemâna cititorilor, aceștia sunt obligați să refacă independent toată munca de documentare, pentru a clarifica o chestiune punctuală ca aceasta.

7.5. Etimologia substantivul *beregată* rămâne controversată în lingvistica românească. DELR s.v. anunță că etimologia este nesigură, adăugând imediat: „probabil lat. **uerrucata* (< *uerruca* „ieșitură””, și enumerând celelalte ipoteze etimologice care au mai fost propuse, între care și cea a provenienței din substrat. Nu suntem în măsură să aducem date noi privind originea acestui cuvânt, ci doar semnalăm existența lui și în dialectul istroromân, cu același sens ca și în dacoromână. Sursele specifice disponibile sunt: Popovici Istria 92 [s.v. *berikâta*]; Kovačec Rječnik 37 [*berikâte*]; Frățilă Istroromân 114 [s.v. *berikâte*, citează diverse alte atestări și o serie de variante ale lexemului, atribuindu-l fondului moștenit din

¹⁶ „Mr. *arzint*, *răzint*”; abrevierea „mr.” din CDER înseamnă „macedoromân = aromân” (Cf. CDER p. 14 [*Abrevieri*]; cf. și numeroasele cazuri consecutive de utilizare a acestei abrevieri, de pildă s.v. *apă*: „Mr. *apă*, megl. *apă*, *apu*, istr. *ape*”).

latină, cu etimonul **verucata*]; NeiescuIstoromân s.v. *bericâta*; o formă similară istoromână fusese citată și în CDER 796 s.v. *beregată*. Precizăm că forma *berikâta* este specifică graiului din Jeian, iar *berikâte*, graiului din Șușnievița și din celelalte sate din sudul domeniului istoromân. În aceste condiții, deși etimologia nu este clarificată, nu vedem niciun motiv ca DELR să lase deoparte termenul istoromân corespunzător.

7.6. DELR s.v. *acru* înregistrează derivatul *înăcri* vb., având corespondentul arom. *anăcrire*, căruia nu i se precizează sensul. DDA (p. 155) confirmă existența acestui verb (*anăcrescu*, *anăcrire*), dar precizează că el înseamnă „a certa” și etimologia lui este: „*ână-* (gr. *ana-*) + *acrescu* [„a acri, a face să fie acru]”. Punctul de plecare mai îndepărtat în cazul drom. *înăcri* și arom. *anăcrescu*, *anăcrire* este desigur același: adj. *acru*, dar mecanismul este diferit, în cazul aromânei intervenind prefixul de origine greacă; în plus, sensul este diferit în aromână. Însuși fonetismul acestui verb aromânesc îl denunță ca pe un element mixt, căci, în aromână, termenii corespunzători celor cu [în-] la inițială din dacoromână au drept sunet inițial consoana [n]: *ntreg* „întreg”, *ntunearic* „întuneric”, trăsătură care revine constant și în cazul derivatelor: *ntrupuşădz*, *ntrupuşare* „a întrupa”, *nvipirat* „rău ca o viperă” (v. DDA pentru multe alte exemple). Credem că, dacă drom. *înăcri* și arom. *anăcrire* sunt înregistrate fără specificarea diverselor detalii și deosebiri, unele ținând nemijlocit de etimologie, munca nu este făcută până la capăt.

8. Necesitatea de a evalua explicit tradiția cercetărilor în domeniu, la care ne-am referit mai sus, ni se pare cu atât mai justificată, cu cât unele dintre rezultatele considerate a reprezenta achiziții indiscutabile, la o cercetare detaliată pot fi modificate radical, cum am văzut în cazul formelor dialectale pentru *aer* sau în cazul megl. *bucă*. În alte cazuri, cercetarea detaliată la care ne referim poate preciza cărui lexem dacoromân îi corespunde, în realitate, o formă precum istr. *aĽeptă*. Suntem absolut conștienți că rezolvarea problemelor punctuale de acest gen necesită un efort considerabil și o muncă de documentare de durată, dar suntem convinși că aceasta este singura modalitate prin care se poate asigura progresul în domeniul lingvisticii istorice și al etimologiei¹⁷. Din alt punct de vedere, chestiunile de care ne-am ocupat în paginile precedente pot fi rezumate în felul următor, în conformitate cu normele de redactare actuale ale DELR:

s.v. *aer* – a se înlocui „ar.; mr.; ir. *ăner* «cer»” cu „ar. *ăir*, ir. *ăier*”; a se înlocui datarea „c. 1400” cu „1581”;

¹⁷ Cf. următorul pasaj foarte grăitor: „Beginning students are sometimes discouraged by the belief that ‘all the easy stuff’s already been done. What’s left is really hard.’ But when that ‘easy stuff’ is examined closely, it often turns out that it is only half-done, and that the conclusions do not follow from the premises (which often are not made explicit), or that the assumptions they are based on are no longer considered tenable. A surprising amount of the ‘easy stuff’ needs to be re-done”. (Georgia M. Green / Jerry L. Morgan, *Practical guide to syntactic analysis*, Stanford, Center for the Study of Language and Information, 1996, p. 17, ap. Buchi/Schweickard 2011: 633)

s.v. *bucă* – a se elimina „mr.”;
 s.v. *aiępta* „a ademeni” – a se adăuga „[ir. *aľęptă*]”;
 s.v. *aiępta* „a arunca” – a se elimina „[ir. *aľęptă*]”;
 s.v. *aur* – a se adăuga „[ir. *áur*]”;
 s.v. *argint* – a se adăuga „[ir. *arzint*]”;
 s.v. *beregată* – a se adăuga „[ir. *berikáta/berikáte*]”.

Credem însă că nu prezentarea cât mai concisă a rezultatelor cercetării este miza adevărată. Lexicografia istorică actuală își poate dovedi frumusețea mai ales prezentând reflecția care duce la descoperirea originii și a biografiei cuvintelor. Tendința de a evita cercetarea unor fapte considerate simple și clarificate trebuie să facă loc unei examinări și reevaluări metodice și detaliate, pentru că numai așa cercetătorii de azi pot ajunge să sesizeze în adevărata lor lumină faptele de limbă menționate de savanții din generațiile precedente. Altfel, cercetătorii din epoca actuală riscă să colporteze doar etichetele care au fost stabilite de înaintași, fără a accede la esența faptelor lingvistice din spatele acelor etichete¹⁸.

ANEXE

Prezentăm propunerile noastre de tratare, în plan lexicografic, a situațiilor comentate mai sus. În cazul *aer* suntem în măsură să propunem refacerea întregului articol (fără familia lexicală); în celelalte cazuri notăm succint doar remarcile privind formele dialectale puse în discuție. Aspectele pe care am încercat să le detaliem, în conformitate cu observațiile de mai sus, sunt: 1. Indicarea sursei de unde provine datarea; 2. Documentarea separată a formelor dialectale, pe baza lucrărilor specifice, pentru a proba existența lor și caracterul lor moștenit; 3. Detalierea statutului etimonului; 4. Argumentarea, în note de subsol, a soluției etimologice adoptate, în cazurile în care lucrările de referință precedente prezintă descrieri divergente. 5. Semnalarea tendinței de marginalizare sau eliminare a lexemelor moștenite discutate prin cuvinte de alte origini; 6. Denunțarea unor forme „fantomice” citate de lucrările de referință precedente.

AER

drom. *áer* s.n. „văzduh” (din 1581, CORESI, EV. 357; TDRG₁₋₃; PEW no 43; DA; CADE; CDER no 101; DLRM; Fischer 1969: 141; DEX; DELR)¹.

¹⁸ Iată ce spunea, în acest sens, Ovid Densusianu, la începutul carierei sale științifice: „În filologie, ca și în alte științe, nimeni nu trebuie să se încreadă orbește în ceea ce s-a spus de alții. Dinaintea fiecărui fapt, filologul conștiincios trebuie să pună un punct de întrebare. Și chiar atunci când avem de-a face cu o autoritate în știință, este indispensabil să controlăm tot ce a afirmat ea. Nenumărate greșeli au trecut dintr-o scriere într-alta din cauza lipsei de control din partea acelor care au primit, cu bună credință, rezultatul cercetărilor altora. Un fel de scepticism, nu descurajator însă, este de mult folos unui filolog. El ne întărește în credința că numai atunci putem fi siguri și mulțumiți de munca noastră când singuri am examinat de aproape fiecare detaliu pe care se razimă argumentările noastre. (Ovid Densusianu, *Obiectul și metoda filologiei*. Lecție inaugurală ținută la Facultatea de Litere din București, la 29 octombrie 1897, în *Opere*, 1968, vol. 1, p. 19).

arom. fărșerot. *áir* (DDA; Nevaci 2012 [sub tipar])^{2,3}.

istr. [*áier*] (Maiioresculstria 105; Byhan, JIRS 6, 183; Pușcariu 1929: 100 [*Listele lui Bartoli*]; Kovačec 1971: 229; FrățilăIstroromân 84; NeiesculIstroromân)⁴.

Etim: Lat. *aer*, *aerem*, ac. și *aera* „id.”, este un grecism, pătruns de timpuriu în latină, atestat începând de la Plaut (n. ca 254 – d. 184 î.H.), cf. TLL 1, 1046–1052; Ernout/Meillet s.v. *āēr*; cf. o prezentare detaliată a situației lexemelor corespunzătoare în greaca veche, în latină și în limbile romanice la Georgescu 2012. REW no 240: v.it. engad. friul. fr. occit. cat. sp. port.

Note:

¹ Datarea „circa 1400” din DELR (fără indicarea sursei), provine, probabil, prin intermediul unei confuzii, din TDRG₂₋₃ s.v. *aer* „văl”. – Pascu 1914: 3, Graur 1937: 87 și Candrea 1932: 41–43 se pronunță împotriva moștenirii drom. *aer*, considerând că poate fi vorba mai degrabă de un împrumut din latină sau din greacă, cu argumentul absenței atestărilor vechi dacoromânești (v. Candrea 1932: 41–43 pentru alte detalii; cf. absența articolului *aer* din CDDE și, mai recent, absența rom. *aer* din LEI 1, 1087). Ultimele cercetări arată că atestările vechi, deși rare, nu lipsesc (N. TEST. [1648]: cinci atestări; ÎNDR. LEG. [1652]: șapte atestări; MĂRGĂRITARE [1691]: o atestare etc.), neputând fi explicate prin vreo influență romanică sau latină; *aer* a fost puternic concurat de împrumutul vechi slav *văzduh*; cf. o situație similară în cazul lexemelor *timp* și *vreme* (Buchi 2000).

² În DDA se consideră că arom. *áir* ar fi un împrumut din neogreacă, însă anchete recente (Nevaci 2012) indică existența acestui lexem în graiul fărșerot cu statut clar de element moștenit (cf. fonetismul specific în arom. *cáir* s.n., *trír*, *trírare* vb.; *aprir*, *prir* s.m., comparate cu drom. *caier*; *treiera*; *príer*, *préer*, *priér* „aprilie” [ultimele trei forme în DLR s.v. *priér*]). În rest, aromâna dispune de grecismul *aéră* s.f. (Pascu, DEM 2, 6; DDA; uneori [Mihăescu 1993: 179; BaraAroumain] a fost admisă, în mod eronat, posibilitatea moștenirii) și turcismul *hivă* s.m. (DDA; DIARO s.v. *aer*). – PEW no 43, DA s.v. *aer*, CDER no 101 și DELR s.v. *aer*¹ citează un arom. *aer/aeru*, dar existența lui reală în dialect nu se confirmă; arom. *aeru* din DIARO s.v. *aer* este un dacoromânism recent.

³ Megl. *aer/aeru* a fost citat în PEW no 43; DA s.v. *aer*; CDER no 101; Mihăescu 1971: 179; DELR s.v. *aer*¹, dar existența lui reală în dialect nu se confirmă, cf. absența acestui termen în DDM; meglenoromâna dispune de *avá* s.f. „aer”, împrumutat din macedoneană, unde este de origine turcă (DDM).

⁴ Kovačec 1971: 229 precizează că acest termen tradițional tinde să fie înlocuit de sinonimele *árije* (< it.) și, mai ales, *zrác* (< cr.). – PEW no 43, DA s.v. *aer* și DELR s.v. *aer*¹ citează istr. *aíer* „cer”. Sensul diferit nu se confirmă în nicio altă lucrare specifică, iar fonetismul, secundar, este înregistrat numai în Popovicilstria 87; cf. o încercare de explicare a acestui fonetism la Pușcariu, DR 3, 667.

BUCĂ

drom. *búcă* [...].

arom. *búcă* [...].

Note:

¹ Megl. *búcă* s.f. „jgheab de scânduri prin care curge apa pentru a pune în mișcare roata morii; scoc, uluc” a fost considerat adesea drept continuator al lat. *bucca* (PEW 226; CDDE 228; CapidanDicționar; Mihăescu 1993: 207; DELR). Din motive de ordin semantic, preferăm să vedem în el un împrumut din bulg. *buka* „id.” (Gerov 1, 82; BER 1, 87), în acord cu I.-A. Candrea, GrS 3, 192 și DDM.

AIEPTA

drom. *aiéptá* vb. „a ademeni” [...].

istr. *aléptá* vb. „a chema, a ademeni animalele de casă” (Kovačec 1971: 209–210; FrățilăIstroromân 85; NeiesculIstroromân)¹.

Etim.: Lat. *allectare* [...].

Note:

¹ Neiesculstrosromân propune un etimon latinesc diferit: *electare*, pe care nu îl acceptăm din motive de ordin formal: lat. /l/ intervocalic trebuia să devină rom. /r/, cf. *burete* < lat. **boletem* (*boletus*), *căringar* < lat. *calendarius*.

AUR

drom. *áur* s.n. [...].

istr. *áur* (MaiorescuIstria 108; Byhan, JIRS 6, 190; PopoviciIstria 89; FrățilăIstrosromân 97; Neiesculstrosromân)¹.

Etim.: [...].

Note:

¹ Acest termen moștenit este înlocuit în istroromâna actuală de croatismul *zlâte/zlâto* (Kovačec 1971: 226; cf. și Pușcariu 1926: 232).

ARGINT

drom. *argint* s.n. [...]¹.

mevl. *arzint/răzint* (Candrea, GrS 3, 185 [*arzint*]; 6, 191 [*răzint*]; CapidanDicționar s.v. *răzint*; cf. și DDM [„*arzint* vezi *răzint*”).

istr. *arzint* (MaiorescuIstria 107; Byhan, JIRS 6, 188; PopoviciIstria 89; FrățilăIstrosromân 92; Neiesculstrosromân)².

Etim.: [...].

Note:

¹ Arom. „*arzint, răzint*” menționat în CDER 393, dar absent din DDA, se explică prin atribuirea greșită a etichetei glotonimice, fiind vorba, în realitate, de elemente meglenoromâne. Pentru a denumi realitatea respectivă, aromâna dispune de împrumutul din neogreacă *asíme* s.f. (DDA).

² Acest termen moștenit este înlocuit în istroromâna actuală de croatismul *srébro* (Kovačec 1971: 226; cf. și Pușcariu 1926: 232).

BEREGATĂ

drom. *beregată* s.f. [...].

istr. *berikâta/berikâte* (PopoviciIstria 92; KovačecRječnik 37; FrățilăIstrosromân 114; Neiesculstrosromân).

DICȚIONARE ȘI GLOSARE

- BaraAroumain = Mariana Bara, *Le Lexique latin hérité en aroumain dans une perspective romane*, Munich, Lincom, 2004.
- BER = Vl. Georgiev *et. al.*, *Български етимологичен речник (Dicționarul etimologic bulgar)*, Sofia, Academia de Științe Bulgară, Institutul Limbii Bulgare, Editura Academiei de Științe Bulgare, vol. 1, 1971.
- Byhan, JIRS 6 = Arthur Byhan, *Istrosromânesches Glossar*, în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, vol. 6, 1899, p. 174–396.
- CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-A. Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu. București, Editura Cartea Românească [1926–1931].
- Candrea, GrS = I.-A. Candrea *Glosar meglenoromân*, în „Grai și suflet”, nr. 3, 1927–1928, p. 175–209; 381–412; nr. 6, 1933–1934, p. 163–192; nr. 7, 1937, p. 194–230.

- CapidanDicționar = Theodor Capidan, *Meglenoromâni*, vol. 3, *Dicționar meglenoromân*, București, Editura Cartea Românească, 1935.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)*. București, Editura Socec, 1907–1914.
- CDED = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Ludolphe St. Goar, Francfort A/M.; Berlin, A. Asher; Socec, Bucarest 1870. Vol. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Ludolphe St. Goar, Francfort; S. Calvary, Berlin; Sotschek, București, 1879.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin. București, Editura Saeculum, 2002 (ediția originală a fost publicată în limba spaniolă, în 1958–1966).
- DA = *Dicționarul limbii române* [serie veche]. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. A–C, D–de, F–I, J–lojniță, București, Academia Română/Socec/Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1948.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Editura Academiei Române, 1974.
- DDM = Nicolae Saramandu, Marilena Tiugan, Irina Floarea, Alina Celac, *Dicționar meglenoromân*. Literale A, Á, în FD, vol. XXIX, 2010, p. 52–135; *Dicționar meglenoromân*. Litera B, în FD, vol. XXX, 2011, p. 51–115.
- DÉRom = Buchi (Éva) & Schweickard (Wolfgang) (dir.), *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*, Nancy, ATILF, site Internet (<http://www.atilf.fr/DERom>), 2008–.
- DERS = Gheorghe Bolocan et al., *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române 1374–1600*, București, Editura Academiei Române, 1981.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Ediția a II-a. București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DIARO = Matilda Caragiu-Marioteanu, *Dicționar aromân-macedo-vlah comparativ (român literar–aromân), contextual, normativ, modern*, vol. 1, A–D, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- DLR = *Dicționarul limbii române. Serie nouă*. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. D, E, L–Z, București, Academia Română/Editura Academiei, 1965–2010.
- Ernout/Meillet = Alfred Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, ediția a patra. Paris, Klincksieck, 1959 [prima ediție: 1932].
- FrățilăIstroromân = Vasile Frățilă, Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*. Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.
- Gerov = Naiden Gerov, *Речникъ на българскый языкъ (Dicționarul limbii bulgare)*, vol. 1–5, Plovdiv, Editura Săglasie, 1895–1904.
- KovačecRječnik = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramtikom i tekstovima)*, Pula, Mediteran, 1998.
- LEI = Max Pfister, Wolfgang Schweickard (dir.) et al., *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Reichert, 1979–.
- LM = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei romane*, 3 tomuri, București, Societatea Academică Română/Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871–1877.
- MaiorescuIstria = Ioan Maiorescu, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, traducere în italiană de Elena Pantazescu, Trieste, Parnaso. 1996 [ediția originară: 1874].
- Mihăilă, DLRV = Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (Sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- NeiescuIstroromân = Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, vol. I. A–C. Editura Academiei Române, București, 2011.

- OLD = P. G. W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon, 1968–1982.
 Pascu, DEM = Giorge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, 2 vol., Iași, Cultura Națională, 1925.
 PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. Heidelberg, K. Winter, 1905.
 PopoviciIstria = Josif Popovici, *Dialectele române din Istria*. Partea a 2-a (Texte și glosar), Halle, Josif Popovici, 1909.
 SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*. Edițiunea întâia. Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
 TLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, Teubner, 1900–.

BIBLIOGRAFIE

- Andronache 2008 = Marta Andronache, *Le problème de la continuité en lexicologie historique. Réflexions à partir de la pratique lexicographique dans le cadre du projet DETCOL* în volumul colectiv: Durand J. et al. (ed.), *Congrès Mondial de Linguistique Française – CMLF 2008*, Paris, Institut de Linguistique Française, p. 1103–1116; articol disponibil la <http://dx.doi.org/10.1051/cmlf08181>.
 Buchi 2000 = Eva Buchi, *Le point de vue onomasiologique en étymologie. Réflexions méthodologiques à partir de roumain vreme et timp*, în „Revue de linguistique romane”, 64, 347–378.
 Buchi et al. 2010 = Éva Buchi, Jean-Paul Chauveau, Xavier Gouvert, Yan Greub, *Quand la linguistique française ne saurait que se faire romane: du neuf dans le traitement étymologique du lexique héréditaire*, în volumul colectiv: Neveu F. et al. (ed.), *Congrès Mondial de Linguistique Française – CMLF 2010*, Paris, Institut de Linguistique Française, p. 111–123; articol disponibil la <http://www.linguistiquefrancaise.org> și <http://dx.doi.org/10.1051/cmlf/2010025>.
 Buchi/Schweickard 2011 = Eva Buchi / Wolfgang Schweickard, *Ce qui oppose vraiment deux conceptions de l'étymologie romane. Réponse à Alberto Várvaro et contribution à un débat méthodologique en cours*, „Revue de linguistique romane” 75, 628–635.
 Candrea 1932 = I.-A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română*, Curs universitar. București, Litografia Constanța Dumitrescu.
 Celac 2011 = Victor Celac, „Vitalitatea” etimoanelor ca metodă în etimologie, în *Studia lingvistica et philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, editor Manuela Nevaci, București, Editura Universității din București, p. 173–183.
 Coteanu/Sala 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română*. București, Editura Academiei Române.
 Densusianu 1938 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome II: *Le seizième siècle*, Paris, Leroux.
 Fischer 1969 = Iancu Fischer. III. *Lexicul*, în: Alexandru Rosetti et al., *Istoria limbii române*, vol. 2, București, Editura Academiei, p. 110–173.
 Georgescu 2012 = Simona Georgescu, *Los helenismos del latín con difusión panrománica. El caso de AER (con acento en su situación en rumano y español)*, [ms.].
 Graur 1937 = Alexandru Graur *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique” nr. 5, 80–124.
 Kovačec 1971 = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei.

- Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române.
- Nevaci 2012 = *Identitate românească în context balcanic* (proiectul postdoctoral *Valorificarea identităților culturale în procesele globale* cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București [în pregătire].
- Pascu 1914 = Gorge Pascu, *Di Meyer-Lübke și etimologia română* [recenzie la REW ediția 1], în „Viața românească”, Iași, septembrie, 1914 [extras].
- Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu *et al.*, *Studii istroromâne. II. Introducere – Gramatică – caracterizarea dialectului istroromân*, București, Editura Cultura Națională.
- Pușcariu 1929 = Sextil Pușcariu *et al.*, *Studii istroromâne. III. Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, Editura Cultura Națională.
- Pușcariu 1974 = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*. Ediție îngrijită de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate. București, Editura Minerva.
- Sala 1999 = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*. București, Editura Univers Enciclopedic.
- Saramandu 1983 = Nicolae Saramandu, *Dialectele românești sud-dunărene și dicționarele etimologice ale limbii române*, în SCL, vol. 34, nr. 4, p. 317–321.

**REMARQUES SUR LE TRAITEMENT DES DIALECTES ROUMAINS,
SUR LE PROBLÈME DE LA DATATION DES LEXÈMES ET SUR
LA VALORISATION DES SOURCES DANS LE NOUVEAU
DICTIONNAIRE ÉTYMOLOGIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE**

RÉSUMÉ

La parution du nouveau *Dictionnaire étymologique de la langue roumaine* sous l'égide de l'Académie Roumaine est un événement de référence dans la linguistique roumaine actuelle. Les remarques présentées concernent le traitement des dialectes roumains, le problème de la datation des lexèmes et la valorisation des sources philologiques et linguistiques.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București